

משורר מתקדש בשדה

על השיר "כך"

מאת משה ב. יצחקי

חגי רוגני

להיות תלם בשדה וגם שורת שיר. 'זרע' הוא זרע דגן וזרע אדם. 'מילה' היא גם יחידת דיבור (מִלָּה) וגם, בכתיב ובניקוד שונים, כינוי מטונימי לאיבר הזכרות (מִילָה): "ולמה נקרא שמו [של רבי יהודה הנשיא] רבינו הקדוש? שלא הביט במילתו מימיו" (ירושלמי מגילה טו, א, הלכה יא). הצירוף "לפרוע מילה" שאול מהמשנה ומשמעו המקורי – שלב בפרוצדורה הכירורגית של ברית המילה ("מל ולא פרע את המילה – כאילו לא מל", שבת יט, משנה ו). כאן הוא מקבל לפחות שתי משמעויות חדשות ושונות בתכלית. גם המילה 'לשון' אינה מסמנת רק שפה, כי אם גם, ולפני הכול, פריט אנטומי. המילה 'זכור' אינה קשורה בזיכרון בלבד: 'זכור' בלשון המקרא הוא כינוי למכלול הזכרים: "שֶׁלֶשׁ פְּעָמִים בְּשָׁנָה יִרְאֶה כָּל־זָכוֹרֶךָ אֶל־פְּנֵי הָאֲדֹן יְהוָה" (שמות כג, 17). הביטוי השגור 'לרגלי ההר' מומר כאן בצירוף המתעתע 'בין רגלי התבור', ושולח אותנו לשירת ניצחון נשית קדומה שבה סיסרא, הנס מצבאו של ברק התוקף מכיוון הר תבור, מוצא את מותו בין רגלי אישה: "בין רגליה כרע נפל" (שופטים ה, 27). אמרנו מתעתע, שכן בהמשך הקריאה מתברר שהמשפט שנחתך בפסיחה שבמעבר השורות הוא בעצם "בין רגלי

אצלנו מאז ומתמיד הולכים בשדות: רות המואבייה אומרת אלכה-נא השדה ואלקטה בשיבולים. בן האם השלישית בשירו של אלתרמן הולך בשדות עם כדור עופרת בלבו, ואורי של משה שמיר בעקבותיו. לאה גולדברג חולמת ללכת לבדה בשדה לא נצרבת בלהט השרפות, ומאיר אריאל מזהיר: אל תלכי לבדך בשדה המוזהב, הוא לעיניך זב כזב. גם משה יצחקי בשירו "כך" הולך בשדה: אִיךָ שָׁאֲנִי הוֹלֵךְ בְּשָׂדֵה / מוֹלֵ תְבוֹר נִכְתָּבוֹת שׁוֹרוֹת / וְרוֹעוֹת דָּגָן מְדֻקָּוֹת לְהַפְלִיא.

ובשהוא הולך בשדה מול התבור ושורות הדגן הישירות והמדויקות נפתחות לפניו, הוא חוֹנֵה התגלות. פתאום הוא יודע: גם הוא ימתח שורות. אך שורותיו שלו תהיינה שונות משורות הדגן. הדיוק שלהן יהיה אחר, הן תהיינה רוויות עונג, פורעות חוק וסדר.

כְּדִי לְדַיֵּק מַלִּים שְׁלִי בְּשׁוֹרוֹת, / אֲנִי רוֹצֵה לְמַלֵּא זְרָעִי מֵאֲדָמָת / הַמְּקוֹם, לְפָרֵעַ מִלָּה / בְּחֻקֵי הַלְשׁוֹן, לְעַנֵּג מֶה שְׁזָכוֹר, / שֶׁתְּמַלֵּא נַפְשִׁי בֵּין רִגְלֵי הַתְּבוֹר / לְרִגְלֵיךָ בְּהַד קְדוּם. כְּמוֹ שֶׁלְּאֲדָמְתִי / הַד דָּמוּם: כָּה. מילים נושאות יותר ממשמעות אחת. 'שורה' יכולה

המתענג על פריעת הסדרים. זה הדיוק שלה, השונה כל כך מדיוק שורות הדגן שבשדה. ומילת הסיכום היא 'כך', והיא המעניקה לשיר את שמו.

'כך' היא מילה הצהרתית, מתריסה. היא אומרת בחירה דווקאית, כזו שאינה מובנת מאליה: "ככה כך ולא אחרת", מכריז פזמון חלוצי מאת אהרן אשמן. זו גם כך הסירוב, אותו 'ככה' עיקש של ילדים המוטח במקום תשובה כנגד השאלה למה, כמו בלשונו של הילד זיגי בפרנהיים של עגנון: "אמר התינוק: איני רוצה לילך אצל אמא. אמר אביו: למה אין אתה רוצה לילך אצל אמא? כך."

אלא שיש כאן ממד נוסף, גדול יותר: זהו רגע של התקדשות: "אני רוצה למלא ורעי מאדמת המקום", קורא הדובר. האדמה היא אדמת המקום, ו'מקום' הוא אחד מכינויי האל בלשון חז"ל: "מפני מה מכנין שמו של הקב"ה וקוראין אותו מקום? שהוא מקומו של עולם, ואין עולמו מקומו", אומר המדרש (בראשית רבה, סח ט). בדרמה המתרחשת בשדה היינו אמורים אולי לשמוע את התשובה: "של

התבור לרגלייך". כאן, אגב, מופיע אזכור יחידאי של הנמענת בשיר. גם הביטוי 'תמלא נפשי' קשור בתבוסתו של אויב חמדן: "אמר אויב ארדה אשיג אחקל שלל, תמלאמו נפשי" (שמות טו, 9). כן, לעתים קרובות יש למילים הד קדום, משמעות חבויה, אחרת. המקרא מהדהד בהן, או התלמוד, או טקסטים מאוחרים יותר. וכל זאת בלי להתייחס עדיין ל'אדמת המקום'.

עם התובנות האלה נקרא שוב:

כדי לדיק מלים שלי בשורות, / אני רוצה למלא
ורעי מאדמת/ המקום, לפרע מלה/ בחקי הלשון,
לענג מה שזכור, / שתמלא נפשי בין רגלי התבור/
לרגליך בהד קדום. כמו שלאדמתי/ הד דמום: כף.

והרי זו הצהרה בדבר החירות ששמה שירה. כזו ולא אחרת תהיה השירה שאותה הוא מחליט ליצור בהחלטה שמתרחשת ממש ברגע האפיפני הזה. שירה שהיא הארוס עצמו, התמזגות מלאה של האדם עם הטבע הסובב. היא היסוד הדייוניסי,

1. בתוך: 'נהרות נשאו קולם', הקיבוץ המאוחד 2009.

נְעֻלָּהּ מֵעַל רַגְלֶיהָ, כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָתָּה עוֹמֵד עָלָיו
 אֲדַמָּת קִדְשׁ הוּא” (שמות ג, 5). משה מתקדש אפוא
 כמשה, אלא שאין זו התקדשותו של נביא אלא של
 משורר. וחשוב לראות: אין זו ביאה אל הקודש, כי
 אם היפוכה. שהרי הבא אל הקודש מתחייב בנפשו:
 ”דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן אַחִיהָ, וְאֶל־יָבֵא בְכָל־עַת אֶל־הַקֹּדֶשׁ
 [...] וְלֹא יָמוּת” (ויקרא טז, 2). כאן המשורר
 המשתוקק להתמלא בקודש קורא לקודש שיבוא
 אליו, יפרה אותו, יהיה המקור של שיריו. אולי כמו
 הילד חיים נחמן, הקורא לצפריירים לחדור אליו
 ולהפוך למעיין האור שבשיריו – ”הַזְפוּנִי, שְׁטָפוּנִי,
 אֶל־לְבִי חֲדָרוּ, / בָּאוּ רְדוּ אֶל־נִשְׁמָתִי, הֵיוּ שָׁם וְאוֹרוֹ!”
 (ביאליק, צפריירים) – כך גם משה יצחקי: ”אֲנִי רוֹצֶה
 לְמַלְא וְרָעִי מֵאֲדַמָּת הַמָּקוֹם”.

יסוד הקדושה ממלא את חלקו השני של השיר.
 לְהַפְשִׁיט עוֹלָם וּמְלוֹאוֹ / מְקַלְפֵת הַמְּלִים וְלִשְׁיִם /
 בְּטוֹטְפוֹת בֵּין עֵינַי, עַל זְרוּעֵי / פְּלִנִית אֲדַמָּה, לְזִכֹּר
 הַדְּבָר בְּעֶצְמוֹ / כִּי: לְרַשְׁרֵשׁ בְּשָׂרְשֵׁי הַשְּׂדֵה וְלַהֲיֹתוֹ /
 בְּמַקְלַעַת פְּקָעִים, לְהַנְיֵץ פְּטוּרֵי צִיצִים / יָרְקִים
 השירה שהוא שואף ליצור היא ביטוי ליחסים
 מורכבים עם העולם, שילוב של קדושה וארוס, עם

”הדבר בעצמו”, ללא תיווך המילים, שהרי המילים
 הן הקליפות הסוגרות על העולם ומסתירות אותו כמו
 את האור הגנוז המבקש להיגאל. טקס ההתקדשות
 מלווה גם בפולחן הנחת התפילין. באותו עמק
 יזרעאל ראה שלונסקי כשמונים שנה קודם לכן
 את הכבישים שסללו החלוצים ואת הבתים שבנו
 כרצועות תפילין וכטוטפות: ”עוֹטְפָה אֶרְצִי אוֹר
 בְּטָלִית, / בְּתִים נִצְבּוּ בְּטוֹטְפוֹת. / וְכַרְצוּעוֹת־תְּפִלִּין
 גּוֹלְשִׁים בְּבִישִׁים סָלְלוּ כְּפִים” (עמל, 1926). אצל
 שלונסקי הטבע מתקדש הודות לאדם. בא משה
 יצחקי והופך את היוצרות: מי שמתקדש הוא האדם,
 והטבע מקדש אותו בטוטפות. העולם הוא תפילין
 של ראש, כלנית אדומה – תפילין של יד.

במצולל מבריק מבטא הדובר את כמיהתו להיות
 הטבע עצמו, כשהוא מרשרש בשורשים עם השי”ן
 והרי”ש וקולע את הקו”ף והעי”ן במקלעת פקעים.
 הוא אינו רוצה ”לכתוב אליהם” וגם לא ”בלבם
 לנגוע” כאלתרמן (”הנה העצים”) – אלא ממש
 להיות, להיות הם. מקלעת הפקעים ופטורי הציצים,
 מסתבר, אינם רק סבך הגבעולים, הפקעות והפרחים
 החיים בטבע שמסביבו, אלא גם, ואולי בעיקר,

וַיִּקְבֹּשׁ אֶת חֲמורוֹ (בראשית כג, 3). הדרשן שואל מדוע חבש את חמורו במו ידיו – "ולא היה לו כמה עבדים?" ומשיב, "אלא אהבה מקלקלת את השורה" (בראשית רבה נה, ח).

שם זו אהבת השם, כמובן, הדוחקת במאמין למלא ללא עיכוב את רצון קונו, ואילו אצל משה יצחקי זה הארוס הגדול המזווג עונג וקודש, אדם וטבע, זה שהמשורר דוחק בו שייכנס בשורות שירתו וימלא אותן תוך שהוא פורע חוק ומקלקל את השורות, כדי שיוכל ליצור את השירה שלו כך, דווקא כך ורק כך. זו דעת השירה שנולדה בו זה עתה, בשדה, ברגע ההתגלות הסוער הזה, הרגע שבו התקדש לשירה.

תבליטים מסוגננים שפיארו את החלל הפנימי של קודש הקודשים במקדש שלמה: "וַיִּבֶן לוֹ מִבַּיִת לְדָבִיר לְקֹדֶשׁ הַקֹּדְשִׁים... וְאַרְז אֶל-הַבַּיִת פְּנִימָה, מְקַלְעַת פְּקַעִים וּפְטוּרֵי צִצִּים" (מלכים א ו, 16–17). בשירו של יצחקי הם חוזרים אמנם אל השדה ומוריקים בו, אך כבר נושאים איתם את קדושת המקדש.

השיר מגיע אל סיומו:

לְהִנָּץ פְּטוּרֵי צִצִּים / יִרְקִים בְּעֵצֵי דַעַת הַמְּקוֹם הַזֶּה,
וְלִדְחֹק / בְּאַהֲבָה שֶׁתְּבַלְבֵּל אֶת הַשּׁוּרָה /
וּתְקַלְקֵל

גם הסיום משובץ צירופים מן המקורות בהקשרים חדשים ומרעננים: "עצי דעת" שיובאו מגן העדן, "דעת המקום" מתפילת 'כל נדרי' הנפתחת ב"על דעת המקום ועל דעת הקהל", "לדחוק באהבה" כמו לדחוק את הקץ. המילה 'שורה' מקבלת עתה משמעות חדשה, זו של הסדר הטוב. מקורו של הניב "האהבה מקלקלת את השורה" במדרש על עקידת יצחק, התוהה על הכתוב "וַיִּשְׁכַּם אַבְרָהָם בְּבֶקֶר